

9.

Rynkowa gra w (k)lasy

Maciej Grodzicki

“ Sugerowane cytowanie: Grodzicki, M. (2022), *Rynkowa gra w (k)lasy*, w: Jasikowska, K., Pałasz, M. (red.), *Za pięć dwunasta koniec świata. Kryzys klimatyczno-ekologiczny głosem wielu nauk*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Biblioteka Jagiellońska, s. 349–376. za512.uj.edu.pl

Od Macieja

Zajmuję się tematyką kryzysu klimatyczno-ekologicznego, ponieważ to również kryzys społeczny, a jego przebieg i możliwe rozwiązania są w dużej mierze warunkowane relacjami gospodarczymi. Gdy myślę o kryzysie klimatyczno-ekologicznym, czuję lęk o przyszłość moją, moich bliskich oraz ukochanej górskiej przyrody. Jest we mnie również sporo gniewu i chęci do działania na rzecz zmiany systemu. Najważniejsze wyzwanie dla ludzkości w obliczu kryzysu klimatyczno-ekologicznego stanowi, według mnie, przełamanie władzy wielkiego biznesu (wydobywczego, przemysłowego czy rolniczego), który dominuje pod względem ideologicznym i politycznym także w sferze ochrony przyrody.

Maciej Grodzicki

prowadzi badania nad wpływem globalizacji na nierówności międzynarodowe, warunki życia ludności oraz wspólne zasoby, w tym lasy. Działacz związku zawodowego Inicjatywa Pracownicza, członek zarządu Polskiej Sieci Ekonomii, autor bloga „Ekonomia poszła w las” na Facebooku. Pracownik Instytutu Ekonomii, Finansów i Zarządzania Uniwersytetu Jagiellońskiego; maciej.grodzicki@uj.edu.pl.

**Nadmiernie eksploatujemy ziemię, ponieważ
postrzegamy ją jako należący do nas towar. Dopiero
kiedy zaczniemy traktować ziemię jako społeczność,
do której sami należymy, będziemy mogli zacząć
użytkować ją z miłością i szacunkiem.**

Aldo Leopold¹

**Relacja ludzi z naturą [...] jest relacją społeczną,
która w społeczeństwie kapitalistycznym
oznacza stosunek klasowy.**

N. Smith, P. O'Keefe²

Wchodzimy do lasu

Lasy jak mało która forma przyrody stały się w ostatnich latach przedmiotem zainteresowania Polek i Polaków. Z jednej strony moda na to, co związane z lasem, zatacza coraz szersze kręgi, obejmuje już nie tylko wypoczynek, ale również przedszkola leśne (więcej na ten temat w rozdziale 20) czy formy duchowości (więcej na ten temat w rozdziale 13). Z drugiej strony coraz więcej uwagi poświęca się ekologicznej funkcji lasów, także w kontekście kryzysu klimatyczno-ekologicznego. Dzieje się to przy niemalże słyszalnym ryku pił elektrycznych: w warunkach intensywnych wycinek drzew, prowadzonych również na terenach wysokogórskich, w starodrzewach i lasach o wysokich walorach przyrodniczych. Jednocześnie narasta opór społeczny wobec tak inwazyjnej gospodarki leśnej. Protesty prowadzone są w Puszczy Białowieskiej, Bieszczadach, w kilkudziesięciu różnych miejscach³. Polska dołącza

- 1 Leopold, A. (1949), *From A Sand County Almanac*. Oxford: Oxford University Press, s. VIII. Jeśli nie podano inaczej, tłum. M.G.
- 2 Smith, N., O'Keefe, P. (1980), *Geography, Marx and the Concept of Nature*, „Antipode”, 12 (2), s. 37.
- 3 Protesty społeczne w obronie lasów są monitorowane przez oddolną inicjatywę, zob.: *Lasy i obywatele* (2021): lasyiobywatele.pl [dostęp: 5.05.2021].

zatem do długiej listy krajów, w których las staje się obszarem jawnie politycznym, polem konfliktu wartości i interesów⁴.

Punktem wyjścia dla rozważań w tym rozdziale jest spostrzeżenie, że wiodącą wartością w opisanym układzie jest pieniądź, zaś najważniejszym interesem – finansowe korzyści szeroko pojętego przemysłu drzewnego. Z ekonomią wiążą się kluczowe pojęcia „gospodarki leśnej” czy „Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe” (LP), zaś dary lasu to przecież nie tylko dzikie grzyby i owoce, ale również zwierzyna łowna czy drewno.

Nie należy jednak ulegać pokusie składania zbyt prostych wyjaśnień. Z jednej strony bowiem drewno jako surowiec budowlany czy przemysłowy może, w pewnych warunkach, być materiałem o wiele bardziej ekologicznym niż metal, cement czy plastik. Tym samym przemysł drzewny może zaspokajać ważne potrzeby społeczne w sposób zrównoważony środowiskowo. Z drugiej jednak interes ekonomiczny nie jest tożsamy z interesem społecznym, o czym świadczy choćby powszechna krytyka wskaźnika PKB jako miary dobrostanu społecznego⁵. W warunkach kryzysu klimatyczno-ekologicznego takie uproszczenie byłoby nie tylko błędne, ale i zabójczo niebezpieczne. Tak oto gospodarka leśna staje się jednym z centralnych problemów epoki antropocenu.

W rozdziale zarysowuję elementy krytycznego podejścia do współczesnej gospodarki leśnej, które pomagają znaleźć odpowiedzi na następujące pytania:

- 4 Takie walki toczono są od dekad np. w Amazonii, por. Barbosa, L.C. (1996), *The People of the Forest Against International Capitalism. Systemic and Anti-systemic Forces in the Battle for the Preservation of the Brazilian Amazon Rainforest*, „Sociological Perspectives”, 39 (2).
- 5 Szarfenberg, R. (2011), *Rozwój społeczny, czyli detronizacja PKB*, „Nowy Obywatel”, 2: rszarf.ips.uw.edu.pl/pdf/KrytykaPKB.pdf [dostęp: 5.05.2021]

- 1) Na czym polegają konflikty toczące się wokół gospodarki leśnej w Polsce w ostatnich latach?
- 2) Czy interesy przemysłu drzewnego są do pogodzenia z wyzwaniem kryzysu klimatyczno-ekologicznego?
- 3) Jak powinna wyglądać zrównoważona gospodarka leśna?

To bardzo trudne pytania, więc rozdział ten może być traktowany jedynie jako drogowskaz wyznaczający kierunek dalszym poszukiwaniom, rozwijanym w projektach dydaktycznych czy naukowych.

Gospodarkę leśną traktuję tu jako zjawisko interdyscyplinarne, łączące aspekty społeczne, ekonomiczne i przyrodnicze. Taką perspektywę oferuje radykalna ekonomia polityczna, oparta na dorobku nauk przyrodniczych⁶. Na gospodarkę leśną będziemy patrzeć przez pryzmat władzy, a zatem z uwzględnieniem różnych interesów, instytucji czy idei. Pamiętajmy również, że procesy zachodzące w Polsce są nierozzerwalnie związane ze światowymi zjawiskami klimatycznymi, politycznymi i gospodarczymi. Wreszcie, przyroda nie jest tu biernym obiektem interwencji ludzkiej, lecz wysyła ludziom swoiste sygnały zwrotne, zgodnie z zasadą: „Forests shape people – people shape forests”⁷.

Do kogo należą lasy? O relacji człowieka z naturą

Pod koniec 2019 r. polskie media obiegała lotem błyskawicy wiadomość o młodym małżeństwie, które w ramach zbiórki społecznej planuje wykupić 5 ha lasu w Beskidzie Niskim, aby uchronić go na zawsze przed wycinką i polowaniami⁸. Od strony ekonomicznej jest to niecodzienna sytuacja – oto prywatne osoby, łącznie ponad 1 tys. chętnych, decydują

6 Foster, J.B. (2018), *Ekosocjalizm – idea Marksa*, tłum. Kowalewski, Z.M., w: Konat, G., Wielgosz, P. (red.), *Realny kapitalizm. Wokół teorii kapitału monopolistycznego*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, s. 175–184.

7 Springate-Baginski, O., Blaikie, P. (red.) (2013), *Forests, People and Power. The Political Ecology of Reform in South Asia*. Abingdon: Routledge.

8 Chodzi o projekt „Wolny Las” Karoliny i Mieszka Stanisławskich. Udało im się zebrać (crowdfundingowo) ponad 150 tys. zł, jednak kiedy pisałem ten tekst, nadal trwały

się na nabycie ziemi z intencją powstrzymania się od jej ekonomicznej eksploatacji, uzyskiwania dochodów i bogacenia się. W tym konkretnym przypadku posiadanie ziemi przez osoby prywatne okazuje się przyjaźniejsze dla drzew i dzikich zwierząt od własności państwowej (w Polsce ponad 80% terenów leśnych jest własnością Skarbu Państwa w zarządzie LP). Nie jest to jednak reguła, w wielu krajach globalnego Południa to właśnie prywatyzacja lasów tropikalnych prowadzi do ich masowej wycinki pod uprawę soi i olejowca lub hodowlę bydła⁹.

W obu tych jakże odmiennych przykładach własność prywatna ziemi połączona jest z możliwością decydowania o losie elementów natury. Rzeczywiście, własność definiowana jest w analizie ekono-

Prawo własności prywatnej odbiera podmiotowość i samoistną wartość przedmiotom, stają się one w pełni zależne od decyzji właściciela.

micznej jako zestaw praw do wyłącznego rozporządzania określoną rzeczą – przedmiotem własności (więcej na temat prawa własności i przyrody w rozdziale 14). Właściciel jest uprawniony m.in. do używania, przekształcania, uzyskiwania dochodów, ale i sprzedaży lub zniszczenia obiektu

własności. Tak określone prawo własności prywatnej odbiera podmiotowość i samoistną wartość przedmiotom, stają się one w pełni zależne od decyzji właściciela. Podejście to akceptujemy w przypadku większości towarów (np. samochodów, odzieży czy mebli), jednak wydaje się, że nie jest ono adekwatne do elementów natury, roślin, zwierząt czy całych ekosystemów. Z tego względu w prawodawstwie wielu krajów znajdujemy ograniczenia w nabywaniu terenów leśnych lub wyci-

...

poszukiwania lasu, który uda się nabyć za zgodą Lasów Państwowych, zob. *Projekt Wolny Las* (2021): byciewlesie.pl/wolnylas [dostęp: 5.05.2021].

9 W 2019 r. na świecie ubyło ponad 3,8 mln hektarów pierwotnych lasów tropikalnych – obszar wielkości Szwajcarii. W ten sposób do atmosfery trafił dwutlenek węgla o skali rocznej emisji 400 mln samochodów, za: Global Forest Watch Blog (2020), *We Lost a Football Pitch of Primary Rainforest Every 6 Seconds in 2019*, „Global Forest Watch Blog”: globalforestwatch.org/blog/data-and-research/global-tree-cover-loss-data-2019 [dostęp: 15.03.2022].

naniu drzew leśnych, zaś ich dokładna treść jest nieraz tematem sporów politycznych (np. wokół tzw. *lex Szyszko*¹⁰).

Czy jednak człowiek rzeczywiście jest w stanie rozporządzać takimi elementami natury, jak lasy, łąki, rzeki i oceany? Czy własność ekonomiczna w tym przypadku również przekłada się na pełnię władzy człowieka nad przyrodą? Spróbujmy odpowiedzieć na to pytanie, przyglądając się bliżej relacjom ludzi z naturą, które wydają się o wiele bardziej złożone niż samo „posiadanie” i jego prawne uregulowanie.

W nauce uwzględniane są bardzo różne podejścia do tego problemu. Z jednej strony w naukach społecznych istnieje duża pokusa traktowania natury jako kategorii oddzielnej od kultury ludzkiej (więcej o oddzieleniu człowieka od natury w rozdziale 8). W takich ujęciach człowiek, jego organizacje i społeczeństwa są czymś odmiennym od przyrody ziemskiej, co czasem prowadzi do wysuwania wniosków o wyższości kultury ludzkiej nad naturą. Z drugiej strony nauki przyrodnicze i ścisłe, a także odwołujące się do nich behawiorystyczne nauki społeczne uczą, że człowiek jest elementem przyrody, poddanym prawom fizyki, chemii i biologii.

Zamiast prostych dychotomii pragnę zaproponować podejście dialektyczne, które moim zdaniem lepiej odpowiada opisowi złożonych relacji społeczeństw ludzkich i przyrody. Przyroda sama w sobie jest czymś niebywale skomplikowanym, znajdującym się w ciągłym ruchu. Przejawami tej dynamiki są katastrofy, procesy konkurencji i współpracy wewnątrz- i międzygatunkowej oraz ewolucja prowadząca do wymierania jednych gatunków i pojawiania się nowych. W skali ziemskiej biosfery przyjmują one postać dużych procesów, takich jak cykle hydrologiczne, cykle azotu i fosforu, bioróżnorodność czy

10 Jurszo, R. (2019), *Długi cień „lex Szyszko”*. *Wycinki drzew wciąż bez kontroli [RAPORT]*, oko.press/dlugi-cien-lex-szyszko-wycinki-drzew-wciaz-bez-kontroli-raport [dostęp: 5.05.2021].

„metabolizm węglowy”¹¹. Ich przebieg w ostatnich dziesiątkach tysięcy lat gwarantował stabilne i przyjazne warunki dla życia i rozwoju cywilizacji ludzkich. Jednakże przekroczenie pewnych granicznych wartości może prowadzić do apokaliptycznych procesów skutkujących nagłymi zmianami klimatu Ziemi (więcej na ten temat w rozdziałach 1 i 7) czy masowym wymieraniem gatunków (więcej na ten temat w rozdziałach 2 i 3).

Człowiek jest specyficznym elementem tej układanki. Jak piszą Neil Smith i Phil O’Keefe, choć społeczeństwa ludzkie współtworzą całość przyrody, świadczą o jej wewnętrznym zróżnicowaniu¹². Jak by nie było, ludzie wyróżniają się na tle innych gatunków zdolnością do poznania przyrody oraz do świadomego wpływania na procesy naturalne. Kolejne epoki w historii społeczeństw przynoszą również zmiany w relacjach z przyrodą na skutek zmian technologicznych lub politycznych. Pod wpływem ingerencji ludzkiej zmienia się zatem sama przyroda, która jest dziś daleka od wyidealizowanego, pierwotnego stanu. Dotyczy to również lasów, które – nawet jeśli zostają objęte pełną ochroną – podlegają skutkom zmian klimatu, szkodliwemu wpływowi pobliskich miast czy wędrownym dzikich zwierząt wypieranych z ich naturalnych siedlisk¹³.

Gatunek ludzki w całej swojej historii podejmował próby ułożenia sobie relacji z naturą. Przeżycie zawsze było uzależnione od możliwości pozyskania z natury różnorodnych substancji, w tym wody i żywności oraz różnych źródeł energii. Przyroda daje zatem ludziom szereg wartości użytkowych, zaspokajających potrzeby materialne. Przekształcając naturę i pracując, człowiek uczył się produkować coraz bardziej złożone

11 Pearce, F. (2010), *From Ocean to Ozone. Earth’s Nine Life-support Systems*, New Scientist: newscientist.com/round-up/ocean-to-ozone-earths-nine-life-support-systems [dostęp: 5.05.2021].

12 Smith, N., O’Keefe, P. (1980), *Geography...*, s. 32.

13 Szwagrzyk, J. (2009), *Związki między nauką a ochroną przyrody. Czy leśnicy znają ekologię?*, „Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej”, 21 (2).

dobra, a jednocześnie zmieniał zarówno przyrodę, jak i samego siebie. Przez znakomitą część trwania gatunku zdolność człowieka do przekształcania natury była jednak bardzo ograniczona, zaś „pierwsza natura” (biologiczna) określała drugą (społeczną)¹⁴.

Wartość przyrody znacznie jednak wykracza poza sam katalog „wartości użytkowych”, takich jak budulec czy pożywienie. Doświadczamy tego bogactwa nieustannie, na różnych poziomach i w różnych skalach czasu, a lasy są tego świetnym przykładem. Indywidualnie i społecznie ciągle potrzebujemy natury do pełnej i zdrowej egzystencji. Jak śpiewa zespół Łąki Łan w piosence *Lass*:

Lubię do lasu iść sobie na spaca,
 Lasu doradza mi, lasu nawraca.
 Lubię na polanę się wbić z dala,
 Polana myśli rozwiane scala.

Lasy pełnią również wiele kluczowych funkcji ekosystemowych. Badania wykazały, że dotyczy to w szczególności starych lasów, z dużą ilością biomasy, martwego drewna i zróżnicowanym składem gatunkowym. Lokalnie lasy stanowią centra bioróżnorodności, hamują erozję gleby i łagodzą cykle hydrologiczne, zmniejszając ryzyko susz i powodzi. W skali globalnej lasy za sprawą przechwytywania dwutlenku węgla z atmosfery traktowane są – obok oceanów – jako główny stabilizator klimatu. Nie powinno zatem dziwić, że powierzchnia lasów została uznana za wskaźnik stanu jednej z dziewięciu granic planetarnych, odnoszącej się do zmiany systemów lądowych (*land-system change*)¹⁵. Wreszcie – choć właściwie od tego należałoby zacząć – przyroda i jej

14 Smith, N., O’Keefe, P. (1980), *Geography...*, s. 32.

15 Steffen, W. i in. (2015), *Planetary Boundaries. Guiding Human Development on a Changing Planet*, „Science”, 347 (6223).

elementy mają wartość samoistną, przynależną wszystkim istotom ożywionym i nieożywionym¹⁶.

Powyższe rozważania pokazują, że ekonomiczna kategoria własności zupełnie nie przystaje do obiektów natury, lasów i łąk, rzek i oceanów. Ich wartość jest bowiem w pierwszej kolejności ekosystemowa i przyrodzona całej Ziemi, w tym ludzkości, a dopiero przy okazji – na gruncie specyficznych przepisów prawa – powiązana z ich właści-

ciem, konkretną osobą prywatną, korporacją lub instytucją państwa. Tym samym kategorie dóbr prywatnych należy porzucić na rzecz realnej analizy lasów w kategoriach wspólnych zasobów (ang. *commons*) czy wręcz publicznego majątku (ang. *public wealth*) – z których społeczeństwa ludzkie jedynie korzystają, ale nie posiadają ich na własność. Korzystanie to ma jednocześnie charakter ponadczasowy, powinno umożliwiać podtrzymanie zasobów również dla przyszłych pokoleń.

Kategorie dóbr prywatnych należy porzucić na rzecz realnej analizy lasów w kategoriach wspólnych zasobów (ang. *commons*) czy wręcz publicznego majątku (ang. *public wealth*) – z których społeczeństwa ludzkie jedynie korzystają – ale nie posiadają ich na własność.

Akumulacja kapitału i przekształcanie natury w antropocenie

Jeśli lasy oraz inne elementy przyrody są tak ważne dla trwania życia na Ziemi oraz dla jakości tego życia, to dlaczego ciągle dochodzi do ich niszczenia w niezrównoważonej gospodarce? Dlaczego cywilizacja ludzka wywiera tak wielką presję na biosferę, nie licząc się z konsekwencjami? Współczesność, zwana antropoceniem, wraz z rozwojem zdolności wytwórczych w postaci maszyn i złożonych technologii, dała

16 Hausner, J., Żylicz, T. (2015), *Aksjologiczne podstawy i systemowo-ekonomiczne reguły racjonalnej gospodarki i polityki leśnej*, w: Kaliszewski, A., Rykowski, K. (red.), *Materiały piątego panelu ekspertów w ramach prac nad Narodowym Programem Leśnym*. Sękocin Stary: Instytut Badawczy Leśnictwa.

ludziom niespotykane możliwości przekształcania przyrody i oddziaływania na przebieg procesów natury. Przybliżmy zatem jej ekonomiczny wymiar, który można opisać przy pomocy następujących właściwości kapitalizmu:

I. Nieprzerwana akumulacja kapitału: rośnij albo giń!

W kapitalizmie dominująca zasada organizująca życie całych społeczeństw to dążenie do zysku pieniężnego. To ona motywuje prywatnych przedsiębiorców do zwiększania produkcji oraz poprawy technologii i pomnażania sił wytwórczych. Ponadto, pojedynczy przedsiębiorcy są poddawani ciągłej presji konkurencji rynkowej, która niczym prawo dżungli zmusza ich do inwestycji i dalszej akumulacji kapitału. Nie ma tu miejsca na półśrodki – albo rośniesz, albo stajesz się nieefektywny i wypadasz z gry.

Rezultatem akumulacji kapitału jest, z jednej strony, postęp techniczny, rozbudowa możliwości produkcyjnych i potężna obfitość towarów konsumenckich. Z drugiej strony jednak produkcja towarów każdorazowo wymaga przekształcania natury. Przyroda staje się, obok pracy ludzkiej, jednym z kluczowych nakładów do osiągnięcia zysku. Przywołani wcześniej Smith i O’Keefe argumentują, że znaleźliśmy się w sytuacji, w której doszło do odwrócenia relacji: to społeczeństwa i gospodarki ludzkie wytwarzają przyrodę na potrzeby zysku. W ten sposób metabolizm społeczny podporządkowuje sobie cykle natury i wypacza ich przebieg.

Rachunkowi ekonomicznemu podlegać zaczynają wszystkie elementy natury. Lasy przed erą kapitalizmu były poddawane antropresji jedynie lokalnie, wskutek wypasu owiec czy zapotrzebowania na budulec do statków. Dziś są one fabrykami drewna, w których rządzi logika wydajności. Nie przystaje do niej naturalny cykl życia lasu, w którym martwe drzewo powoli ulega rozkładowi, zapewniając wartości odżywcze całemu ekosystemowi. Drewno nie jest zatem zwykłym towarem – nie można go wytworzyć w krótkim czasie, zaś

odtworzenie lasu może trwać nawet ponad 100 lat. Karol Marks pisał o tym już w drugiej połowie XIX w.:

Długie okresy obrotu sprawiają, że leśnictwo jest gałęzią niekorzystną dla gospodarki prywatnej, a wobec tego i kapitalistycznej [...]. Rozwój kultury i przemysłu – ogólnie biorąc – cechuje od dawna tak wielka energia w niszczeniu lasów, że w porównaniu z tym wszystko, co, z drugiej strony, rozwój ten uczynił dla ich zachowania i krzewienia, stanowi wielkość zupełnie znikomą¹⁷.

Rachunek ekonomiczny skłania leśników do poważnej ingerencji w procesy odtwarzania lasu poprzez skracanie średniego cyklu życia drzew. Przykładem opisywanym w literaturze są lasy Adirondack w stanie Nowy Jork¹⁸, poddane wycince w XIX w., gdy rozrost miast amerykańskich oraz rozwój przemysłu papierniczego spotęgowały zapotrzebowanie na drewno. Stary, dziewiczy las został stopniowo przekształcony w las zarządzany, którego skład gatunkowy i wiek drzew jest wynikiem rachunków ekonomicznych. Przyczynił się do tego postęp techniczny, który umożliwił budowę infrastruktury transportowej oraz mechanizację ścinki i obróbki drzew. Przy okazji dzięki przychodom pozyskanym z taniej natury¹⁹ powstały wielkie konglomeraty przemysłowe, o wielkiej sile przetargowej w gospodarce USA.

Od tamtego czasu gospodarka leśna w wielu krajach uległa znacznemu przeobrażeniu, przede wszystkim pod presją środowisk przy-

17 Marks, K., Engels, F. (1977), *Dzieła*. T. 24. Tłum. Maliniak, J. Warszawa: Książka i Wiedza, s. 303.

18 Auerbach, D., Clark, B. (2018), *Metabolic Rifts, Temporal Imperatives, and Geographical Shifts. Logging in the Adirondack Forest in the 1800s*, „International Critical Thought”, 8 (3).

19 Zob. Patel, R., Moore, J. (2019), *Tania natura*. Tłum. Nowak, A.W., Czaplinski, P., w: Czaplinski, P., Bednarek, J.B., Gostyński, D. (red.), *O jeden las za daleko. Demokracja, kapitalizm i nieposłuszeństwo ekologiczne w Polsce*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Książka i Prasa.

rodniczych i naukowych. Zaczęto dostrzegać różne wartości płynące z ograniczania zrębu i wprowadzania częściowej lub pełnej ochrony obszarów leśnych. Współcześnie w Polsce gospodarka leśna ma charakter wielofunkcyjny, zaś zgodnie z Ustawą o lasach powinna ona realizować m.in. cele zachowania i ochrony lasów, ochrony gleb oraz wód powierzchniowych i głębinowych oraz produkcji drewna i innych surowców²⁰.

Nie oznacza to jednak, że konflikt wartości i interesów zupełnie zanikł, jest on raczej doraźnie i miejscowo przykryty przepisami prawa krajowego. Świadczyć o tym mogą liczne spory dotyczące np. zakresu i sposobów ochrony przyrody, zrębu starych drzew, budowy dróg leśnych, ale również cen i wielkości sprzedaży drewna czy warunków pracy i płacy w leśnictwie:

Wielofunkcyjna gospodarka stoi w obliczu trudnego zadania. Wzrasta zapotrzebowanie na drewno, którego głównym dostawcą są lasy, a zarazem rośnie świadomość konieczności zwiększenia wysiłków na rzecz ochrony bogactwa przyrodniczego lasów, co wymaga ograniczeń w pozyskaniu drewna. Pojawia się zasadnicza kwestia, jak pogodzić w ramach gospodarki leśnej te dwie funkcje, które są wobec siebie w dużym stopniu konkurencyjne²¹.

Jacqueline Logmani, podobnie jak inni badacze zajmujący się tym tematem, konstatuje, że leśnictwo w Polsce w ostatnich latach przeszło

20 *Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach* (1991). Dz.U. 1991 nr 101 poz. 444 z nast. zmianami.

21 HOLEKSA, J., MIREK, Z. (2019), *Wielofunkcyjna gospodarka leśna – mit czy rzeczywistość?*. Referat wygłoszony na 119. Zjeździe Delegatów Polskiego Towarzystwa Leśnego w Dąbówku.

z dominującego reżimu konserwacji do reżimu produkcji drewna²². Rzeczywiście, pozyskanie drewna od przełomu lat 80. i 90. wzrosło ponaddwukrotnie, a duże przyspieszenie tej dynamiki obserwujemy po 2015 r. Przeciętny wiek polskich lasów oraz wielkość grubizny (w uproszczeniu – ilość drewna obecnego w lasach) co prawda ciągle przyrasta, jest to jednak wynik zalesień prowadzonych głównie w latach 60. i 70. XX w.²³ W ostatnich latach powierzchnia lasów w Polsce nie ulega zmianom, podobnie jak powierzchnia rezerwatów i parków narodowych (jest jedną z niższych w całej Unii Europejskiej)²⁴.

Jednak samo leśnictwo to tylko wierzchołek góry lodowej, jaką jest przemysł drzewny w Polsce, na który składa się wiele powiązanych sektorów zajmujących się przetwarzaniem pozyskanego drewna, takich jak tartaki, zakłady papiernicze i meblarskie, branża budowlana czy firmy wytwarzające „biopaliwa”: węgiel i pellet drzewny. Według danych Eurostatu zatrudniają one ponad 0,5 mln pracowników (z czego 63 tys. w leśnictwie i pozyskiwaniu drewna)²⁵. Tym samym pozyskanie drewna i jego dostępność po przystępnych cenach staje się kluczowe dla tysięcy prywatnych przedsiębiorstw, a pośrednio również dla pracowników.

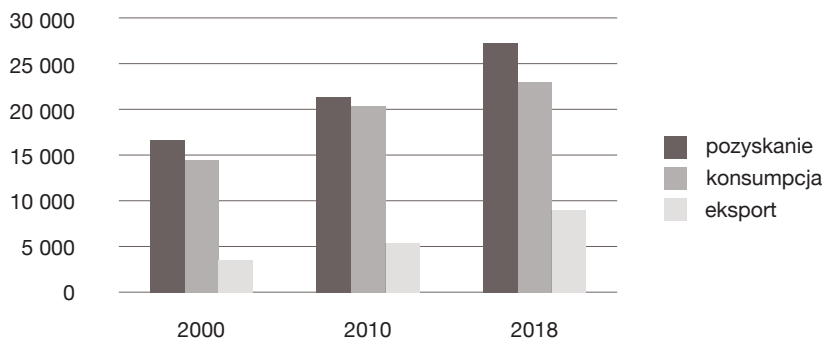
Duża część tych przedsiębiorstw jest zorientowana na eksport. Polska jest jednym z europejskich liderów w produkcji i eksporcie mebli, artykułów drewnianych i papieru. Gałęzie te generują blisko 10% przychodów ze sprzedaży wszystkich dóbr i usług za granicę. Ilustracja 1 przedstawia poziom pozyskania, krajowej konsumpcji oraz eksportu

22 Logmani, J. i in. (2017), *Customizing Elements of the International Forest Regime Complex in Poland? Non-implementation of a National Forest Programme and Redefined Transposition of NATURA 2000 in Białowieża Forest*, „Forest Policy and Economics”, 74.

23 Wszystkie dane za: Komitet Redakcyjny GUS, Rozkrut, D. i in. (2019), *Rocznik Statystyczny Leśnictwa*. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych: stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-le-snictwa-2019,13,2.html [dostęp: 27.07.2021].

24 OECD (2021), *Protected Areas*: stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=PROTECTED_AREAS [dostęp: 5.05.2021].

25 Eurostat (2021), *Employment in Forestry and Forest-based Industry*: appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=for_emp_lfs&lang=en [dostęp: 5.05.2021].

Ilustracja 1. Pozyskanie, konsumpcja i eksport drewna z Polski, dane w tys. t.
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu¹

¹ Eurostat (2021), *Material Flow Accounts*: appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=env_ac_mfa&lang=en [dostęp: 5.05.2021].

polskiego drewna. W latach 2000–2018 pozyskanie drewna wzrosło o ok. dwie trzecie, podczas gdy eksport niemal się potroił²⁶. W ostatnich latach w statystykach uwidacznia się rosnąca sprzedaż polskiego drewna nawet do takich krajów, jak bogate w lasy Szwecja i Finlandia czy dalekie Chiny.

Tendencje te wynikają, po pierwsze, z boomu gospodarczego w Europie i na świecie w ostatnich latach, który generował rosnący popyt na materiały budowlane i inne towary. Po drugie, polska gospodarka opiera się na sprzedaży pracy ludzkiej i surowców naturalnych zagranicznym odbiorcom (w tym korporacjom zagranicznym, np. w przemyśle papierniczym)²⁷. Można postawić hipotezę, że produkcyjny profil leśnictwa w Polsce jest mocno sprzężony z ogólnym modelem gospodarki peryferyjnej, zorientowanej na sprzedaż swoich dóbr za granicę i specjalizującej się w eksporcie prostych towarów.

II. Własność prywatna i zagarnięcie publicznego majątku

Własność prywatna ziemi – jako powszechna forma własności – jest zjawiskiem bardzo młodym. To właśnie brutalna prywatyzacja ziem rolnych w gregoriańskim Królestwie Brytyjskim (tzw. ogradzanie pól) uznawana jest za punkt zwrotny w powstaniu kapitalizmu. Proces ten podzielił bowiem społeczeństwo na 2 przeciwstawne klasy: posiadaczy ziemskich, mających możliwość akumulowania kapitału, oraz robotników bez ziemi, skazanych na poszukiwanie pracy najemnej we wsi lub w miastach. Jednocześnie ziemia stała się towarem takim jak wiele in-

26 Udział drewna trafiającego na eksport w łącznej ilości tego surowca pozyskiwanego w Polsce jest nadal niewielki, jednak systematycznie rośnie – z 21% w 2000 r. do 33% w 2018 r. Ponadto polskie drewno jest wykorzystywane do produkcji innych towarów eksportowanych, np. mebli.

27 Przykładowo, 2 z 12 projektów flagowych „planu Morawieckiego” wiązały się z drewnem: „Ekobudownictwo” i „Polskie meble”, por. Nauka w Polsce (2017), *Flagowe programy sor dot. m.in. elektromobilności, kolejnictwa i medycyny*: naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C413270%2Cflagowe-programy-sor-dot-min-elektromobilnosci-kolejnictwa-i-medycyny.html [dostęp: 5.05.2021].

nych i zaczęła podlegać procesom wyceny oraz obrotowi rynkowemu²⁸. Procesy te, analizowane m.in. przez Davida Harveya (tzw. akumulacja przez wywłaszczenie)²⁹, nadal są przeprowadzane na całym świecie, po to aby wciągnąć wszystkie publiczne zasoby w reżim produkcji kapitalistycznej.

Warto zauważyć, że prywatyzacja i utowarowienie ziemi ograniczają majątek publiczny dostępny społeczeństwu na większą skalę. To w dużej mierze od prawnego właściciela zależy, czy ziemia zostanie pozostawiona bez ingerencji, czy zostanie wykorzystana dla celów produkcyjnych – w mniej lub bardziej zrównoważony sposób. Wraz z prywatyzacją ziemi prywatne stają się również jej owoce – surowce czy płody rolne. Ich sprzedaż powiększa prywatne zyski, podczas gdy osoby pozbawione ziemi są zależne od możliwości wykonywania odpłatnej pracy. Jest to jedno z podstawowych źródeł nierówności społecznych, zarówno wewnątrz krajów (np. w Ameryce Łacińskiej, gdzie dominują wielcy latyfundiści), jak i między nimi (kolonializm polegał i nadal polega w dużym stopniu na grabieniu surowców mineralnych podbitych krajów Południa przez imperia Północy). Jak pisze Bernice Maxton-Lee w analizie deforestacji w Indonezji:

Wylesianie jest napędzane potrzebami tej ekonomicznej narracji. Ponieważ większość ludzi jest uwięziona w tym samym globalnym systemie gospodarczym, to każdy kraj i każdy człowiek podlega tym samym prawdom: wszystko, co tylko da się utowarowić, powinno zostać utowarowione; najwyższy moż-

28 Polanyi, K. (2010), *Wielka transformacja. Polityczne i ekonomiczne źródła naszych czasów*. Tłum. Zawadzka-Strączek, M. Warszawa: PWN.

29 Harvey, D. (2011), *The Future of the Commons*, „Radical History Review”, 109.

liwy krótkoterminowy zwrot finansowy powinien przesądzić o losie towaru³⁰.

Mechanizm ten jest świetnie widoczny również w Polsce, mimo iż 80% gruntów leśnych jest własnością Skarbu Państwa. Lasy Państwowe zarządzają, na mocy Ustawy o lasach, całością tych terenów. To ta instytucja w dużej mierze, przy bardzo ograniczonej kontroli politycznej i społecznej, wyznacza kierunki gospodarki leśnej w Polsce. Jako w zasadzie monopolista, LP mają potężną siłę przetargową, zarówno na rynku drewna w Polsce, jak i na scenie politycznej (za sprawą np. płaconych podatków czy wielkości zatrudnienia). Z drugiej strony wewnętrzna struktura LP nie sprzyja prowadzeniu zrównoważonej gospodarki leśnej, która objęłaby ochroną zupełną duże obszary lasów (np. w górach czy starych puszczech). Poszczególne nadleśnictwa są bowiem w dużej mierze niezależne finansowo, co oznacza, że ze sobą konkurują, a w interesie każdego z nich leży zintensyfikowanie wycinki³¹. Sposób organizacji leśnictwa powoduje, że logika zysku i utowarowienie natury może swobodnie dominować.

III. Stosunki klasowe i stosunki człowieka z przyrodą

Wspomniane nierówności ekonomiczne oznaczają, że nie można całej ludzkości obarczać winą za niszczenie przyrody i doprowadzenie do katastrofy klimatyczno-ekologicznej (więcej na temat niesprawiedliwości klimatycznej w rozdziale 5). To nie uogólniony „człowiek” wycina lasy, lecz konkretne grupy ludzi związane konkretnymi stosunkami ekonomicznymi. Ścięcie starego buku dla niejednego drwala będzie przykrą

30 Maxton-Lee, B. (2020), *Forests, Carbon Markets, and Capitalism. How Deforestation in Indonesia Became a Geo-political Hornet's Nest*, REDD-Monitor: redd-monitor.org/2020/08/21/guest-post-forests-carbon-markets-and-capitalism-how-deforestation-in-indonesia-became-a-geo-political-hornets-nest [dostęp: 5.05.2021].

31 Fundusz Leśny, który ma na celu dofinansowanie nadleśnictw deficytowych, działa bardzo nieprzejrzysto i na pewno nie spełnia funkcji wspierania ochrony obszarów cennych przyrodniczo.

koniecznością podyktowaną przymusem utrzymania rodziny w peryferyjnej i zapomnianej części kraju. Jednocześnie dla akcjonariusza spółki leśnej będzie to czysty zarobek, a dla zamożnego konsumenta z dużego miasta – krok do wyprodukowania stylowego mebla:

Jeśli idea dominacji nad naturą ma w ogóle jakiegokolwiek znaczenie, to faktem staje się to, że przy wykorzystaniu swoich wyższych zdolności technologicznych niektórzy ludzie usiłują podporządkowywać sobie i kontrolować innych ludzi³².

Tym razem za przykład posłużmy nam gospodarka leśna na północnym zachodzie USA w latach 80. i 90. XX w., gdzie zwiększanie wycinki zaczęło poważnie zagrażać lasom pierwotnym u wybrzeży Pacyfiku³³. Probiznesowa polityka zapoczątkowana przez prezydenta Ronalda Reagana (tzw. reaganomika) kładła nacisk m.in. na wzrost dochodów z eksportu, który można było łatwo osiągać dzięki sprzedaży wysokojakościowego drewna starych, potężnych daglezji. Korporacje przemysłu drzewnego znajdujące się pod presją konkurencji krajów Południa wprowadzały wtedy na dużą skalę mechanizację ścinki. W tym przypadku nowoczesna technologia przełożyła się niestety na bardziej inwazyjny charakter leśnictwa oraz na zwiększenie stopy wycisku drwali, których pracę zastąpiły maszyny. Zauważmy, że choć sami drwale niejednokrotnie spierają się z ekologami, ich sytuacja zawodowa jest w dużej mierze zależna od praktyk biznesowych i polityki gospodarczej państwa, a nie zakresu ochrony środowiska.

Podobne zjawiska można zaobserwować w polskim leśnictwie, w którym zatrudnienie dzieli się na dobrze wynagradzaną Służbę Leśną (średnie wynagrodzenie w LP w 2018 r. przekroczyło 8 tys. zł brutto)

32 Leiss, W. (1994), *Domination of Nature*. Montreal: McGill-Queen's Press-MQUP, s. 122–123.

33 Foster, J.B. (1993), *The Limits of Environmentalism without Class. Lessons from the Ancient Forest Struggle of the Pacific Northwest*, „Capitalism Nature Socialism”, 4 (1).

oraz niskopłatne, niestabilne i słabo chronione stanowiska robotnicze (średnio 3,6 tys. zł w sektorze drzewnym)³⁴. Lasy Państwowe jako monopolista wchodzi też w regularne spory z podzielonym na wiele małych przedsiębiorstw krajowym przemysłem drzewnym, który czuje się poszkodowany w związku z dostosowaniem gospodarki leśnej do interesów zagranicznego przemysłu papierniczego.

IV. Sprzeczności, kryzysy i uciekanie od problemów

Z zewnątrz system kapitalistyczny może wydawać się wszechwładny i niezachwiany. W rzeczywistości jest jednak pełen sprzeczności, które raz po raz skutkują kryzysami: gospodarczymi, społecznymi i ekologicznymi.

Koszty zewnętrzne gospodarki kapitalistycznej są wszechobecne – są nimi obciążone takie obszary życia społecznego, jak zdrowie publiczne, niedofinansowana edukacja, zniszczona infrastruktura i zabetonowana przestrzeń miejska. Nie tylko powiększają one zyski kapitału, ale co gorsza – niszczą tkankę społeczną i środowiskową, zagrażając poważnie trwaniu biosfery i cywilizacji ludzkiej.

Logika konkurencji oraz rosnącego wyzysku pracowników prowadzi do załamania aktywności gospodarczej, bankructw i wysokiego bezrobocia. Jest to jednak kryzys „wewnątrz systemu”, z którym kapitalizm nauczył się sobie radzić – do gospodarki w recesji pomocną rękę wyciąga państwo. O wiele bardziej niebezpieczny jest kryzys klimatyczno-ekologiczny, dotyczy on bowiem o wiele potężniejszego, bardziej złożonego i trudniejszego do kontrolowania systemu natury.

Do wyjaśnienia tego zjawiska może posłużyć nam pojęcie „kosztów zewnętrznych”, czyli takich szkód i strat powstałych przy okazji procesów produkcji, które

przedsiębiorstwa przerzucają na otoczenie. Przykładami kosztów zewnętrznych w kontekście gospodarki leśnej są: przyspieszenie erozji gleby, wzrost emisji dwutlenku węgla, ograniczenie bioróżnorodności.

Są to nieraz nieodwracalne zjawiska, o wielkiej wadze przyrodniczej i społecznej, które jednak nie znajdują odzwierciedlenia ani w finansach przedsiębiorstw leśnych, ani w ich odpowiedzialności prawnej. Jeśli przyjrzeć się naszej codzienności, okaże się, że koszty zewnętrzne gospodarki kapitalistycznej są wszechobecne – są nimi obarczone takie obszary życia społecznego, jak zdrowie publiczne, niedofinansowana edukacja, zniszczona infrastruktura i zabetonowana przestrzeń miejska. Nie tylko powiększają one zyski kapitału, ale co gorsza – niszczą tkankę społeczną i środowiskową, zagrażając poważnie trwaniu biosfery i cywilizacji ludzkiej³⁵.

W przypadku lasów negatywne efekty działalności gospodarczej widoczne są często z opóźnieniem lub w innych lokalizacjach. Wywożenie martwego drewna z lasu w celu wykorzystania go do produkcji paliw energetycznych znacznie ograniczy zdolność lasu do naturalnej regeneracji, co ujawni się dopiero wiele lat później lub pośrednio, w postaci dwutlenku węgla uwolnionego do atmosfery. Jest to klasyczny przykład rozłamu wywołanego przez ludzi w obrębie metabolizmu natury, o którym pisze John Bellamy Foster³⁶. Gospodarcza funkcja leśnictwa pozbawia ziemię wartości odżywczych, przez co zaburzane są cykle biosfery.

Liczne przykłady takich rozłamów (objawiające się w powodziach czy suszach) składają się na kryzys klimatyczno-ekologiczny. Okazuje się zatem, że człowiek – mimo że niebywale rozwinął technologię – nie panuje nad przyrodą i nadal jest od niej zależny. Rozwój sił wytwórczych nie zmienia praw naturalnych, które rządzą światem przyrody. Nie zmienia również fundamentów warunkujących przetrwanie gatunku ludzkiego.

35 O'Connor, J. (1991), *On the Two Contradictions of Capitalism*, „Capitalism Nature Socialism”, 2 (3).

36 Foster, J.B. (2013), *Marx and the Rift in the Universal Metabolism of Nature*, „Monthly Review”, 65 (7): monthlyreview.org/2013/12/01/marx-rift-universal-metabolism-nature [dostęp: 5.05.2021].

Dominujący dziś system gospodarczy reaguje na kryzysy, lecz robi to w sposób powierzchowny – skupia się na doraźnych rozwiązaniach, zamiast na faktycznych przyczynach kryzysów³⁷. Często przesuwają one jedynie problemy w czasie lub przestrzeni, np. eksportując zanieczyszczenia do krajów Południa lub tymczasowo łagodząc skutki powodzi poprzez „regulowanie rzek”. W tych rozwiązaniach, jak piszą Daniel Auerbach i Brett Clark, bariery natury ujmowane są nie jako obiektywne prawa, którym należy się podporządkować, lecz jako chwilowe przeciwności w dążeniu do zysków:

Kapitał, zamiast postrzegać to napięcie jako granicę rozwoju, traktuje je jako barierę do pokonania. Poprzez ekspansję geograficzną i włączanie różnych gatunków drzew, a także dywersyfikację produktów drzewnych kapitał próbuje przekroczyć naturalne granice lasu, naruszając uniwersalny metabolizm, który wspiera starodrzewne systemy leśne³⁸.

W kierunku demokratycznej i ekologicznej gospodarki leśnej

W krótkim podsumowaniu spróbujemy wskazać praktyczne wnioski z przedstawionych analiz. Gospodarka leśna okazuje się dziś, z jednej strony, bardzo złożoną działalnością realizującą różne funkcje i nieraz reagującą na negatywne skutki antropopresji. Z drugiej strony podlega ona, jak każdy inny obszar życia społecznego, regułom gry kapitalizmu, której celem jest nieprzerwana akumulacja kapitału przy zasadniczym ignorowaniu kosztów środowiskowych i ludzkich. Naturalnie, rodzi to konflikty różnorodnych wartości i interesów, które mogą być rozwią-

37 Bendyk, E. (2019), *Spirala życia i śmierci*, w: Czapliński, P., Bednarek, J.B., Gostyński, D. (red.), *O jeden las za daleko. Demokracja, kapitalizm i nieposłuszeństwo ekologiczne w Polsce*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Książka i Prasa.

38 Auerbach, D., Clark, B. (2018), *Metabolic Rifts...*, s. 473.

zane jedynie w sposób polityczny – czego dowodzi przykład „bitwy o Puszcę Białowieską”³⁹.

Polskie leśnictwo za sprawą sektorów eksportowych jest coraz silniej powiązane z układem światowej gospodarki, jej zasadami konkurencji oraz cyklami koniunktury. Od dostaw drewna zależy zatem dynamika akumulacji kapitału w polskich przedsiębiorstwach i filiach zagranicznych korporacji. Gospodarcza funkcja leśnictwa przekłada się również na możliwości zatrudnienia i zarobku dla licznych pracowników z peryferyjnych obszarów Polski. Nie oznacza to jednak, że gospodarka leśna na terenie całego kraju powinna zostać podporządkowana logice zysku. Środowiska przyrodnicze postulują m.in., aby chronić stare górskie lasy oraz objąć przynajmniej 10% powierzchni lasów w Polsce ochroną zupełną⁴⁰.

Gospodarka leśna podlega, jak każdy inny obszar życia społecznego, regułom gry kapitalizmu, której celem jest nieprzerwana akumulacja kapitału przy zasadniczym ignorowaniu kosztów środowiskowych i ludzkich.

Aby postulaty te miały jednak przełożenie na praktykę i zyskały poparcie polityczne, muszą wiązać się z wymiarem ekonomicznym. Relacje człowieka z przyrodą są bowiem równocześnie relacjami społecznymi i klasowymi. Dopiero wtedy możemy wypracować rozwiązania mające na celu naprawę regeneracyjną gospodarkę leśną zamiast nietrwałych i pełnych napięć zastępników.

Taka strategia musi, po pierwsze, odrzucać logikę zysku w LP. Finanse tej instytucji powinny podlegać ścisłym regulacjom i społecznej kontroli przy jednoczesnym wsparciu budżetowym dla funkcji

39 Blicharska, M. i in. (2020), *Between Biodiversity Conservation and Sustainable Forest Management – A Multidisciplinary Assessment of the Emblematic Białowieża Forest Case*, „Biological Conservation”, 248.

40 Kepel, A. (2019), *Oczekiwania środowisk przyrodniczych wobec gospodarki leśnej*, w: Szabla, K. (red.), *Wielofunkcyjna gospodarka leśna wobec oczekiwań przemysłu drzewnego i ochrony przyrody*. Darłówek: Polskie Towarzystwo Leśne.

Relacje człowieka z przyrodą są równocześnie relacjami społecznymi i klasowymi.

ochrony przyrody. Również poszczególne nadleśnictwa powinny być automatycznie wspierane finansowo za ograniczenie pozyskania drewna

lub wprowadzenie rozwiązań ekologicznych. Po drugie, musi ona zabezpieczać poziom życia i warunki pracy ludności na terenach leśnych. Państwo powinno tworzyć miejsca pracy w usługach publicznych, a także wspierać samorządy i gospodarstwa domowe w tych regionach, aby nie uzależnić ludności od aktywnej gospodarki leśnej.

W tym miejscu należy podkreślić potencjał współpracy między ekologami a robotnikami leśnymi, których często więcej łączy, niż dzieli. Po trzecie, lasy powinny zostać uznane za faktyczny element majątku narodowego, który może służyć celom gospodarczym, jednak w granicach ustalanych wspólnotowo. W taki sposób można by wziąć pod rozważę np. regulacyjne ograniczenie eksportu drewna z Polski.

Niezależnie od formułowania postulatów politycznych wartością samą w sobie jest oddolne uspołecznianie lasów oraz innych zasobów podlegających utowarowieniu. Przywołany projekt „Wolny Las” na razie (lipiec 2021) nie doszedł do skutku, ale już zdążył wywołać niewspółmierne większe korzyści. Pokazał bowiem tysiącom ludzi w Polsce odmienną logikę funkcjonowania człowieka w przyrodzie i być może stał się fundamentem pod nowy ład, w którym człowiek i las nie są przeciwko sobie.

Zaproszenie do dyskusji

Rozejrzyj się wokół siebie i zauważ różne produkty wytworzone z drewna – meble, książki i zeszyty, zabawki. Skąd mogło pochodzić drewno pozyskane do ich wytworzenia? Kto był zaangażowany w ten proces jako leśnik, robotnik lub przedsiębiorca? Jak zupełna rezygnacja z konsumpcji tych produktów mogłaby wpłynąć na las? A jak na tych ludzi? Czy znajdujesz rozwiązanie, które mogłoby pogodzić interesy ekonomiczne ludzi z wartością ekologiczną lasu? Co, jako społeczeństwo, możemy zrobić, aby zadowoleni byli i las, i ludzie?

Polecane źródła

- Czapliński, P., Bednarek, J.B., Gostyński, D. (red.) (2019), *O jeden las za daleko. Demokracja, kapitalizm i nieposłuszeństwo ekologiczne w Polsce*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Książka i Prasa.
- Faulkner, W. (1967), *Wielki las*. Tłum. Kierszys, Z., Zakrzewski, J. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Konat, G., Wielgosz, P. (red.) (2018), *Realny kapitalizm. Wokół teorii kapitału monopolistycznego*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Książka i Prasa.
- Konczal, A.A. (2017), *Antropologia lasu. Leśnicy a percepcja i kształtowanie wizerunków przyrody w Polsce*. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN.
- Piketty, T. (2015), *Kapitał w XXI wieku*. Tłum. Bilik, A. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Polanyi, K. (2010), *Wielka transformacja. Polityczne i ekonomiczne źródła naszych czasów*. Tłum. Zawadzka-Strączek, M. Warszawa: PWN.
- Stachura, E. (1971), *Siekierzada albo zima leśnych ludzi*. Warszawa: Czytelnik.

Wyjaśnione w słowniku

akumulacja kapitału, antropojesja, deforestacja, dialektyczne podejście, gospodarka leśna, gospodarka peryferyjna, grubizna, kapitalizm, kapitał, klasa społeczna, koszty zewnętrzne, leśnictwo, metabolizm społeczny, pellet drzewny, produkt krajowy brutto (PKB), produkcja natury, przemysł drzewny, radykalna ekonomia polityczna, reaganomika, starodrzew, stosunki klasowe, tania natura, utowarowienie, własność (ekonomia)

BIBLIOGRAFIA

- Auerbach, D., Clark, B. (2018), *Metabolic Rifts, Temporal Imperatives, and Geographical Shifts. Logging in the Adirondack Forest in the 1800s*, „International Critical Thought”, 8 (3), s. 468–486: doi.org/10.1080/21598282.2018.1430603.
- Barbosa, L.C. (1996), *The People of the Forest Against International Capitalism. Systemic and Anti-systemic Forces in the Battle for the Preservation of the Brazilian Amazon Rainforest*, „Sociological Perspectives”, 39 (2), s. 317–331: doi.org/10.2307/1389315.
- Bendyk, E. (2019), *Spirala życia i śmierci*, w: Czapliński, P., Bednarek, J.B., Gostyński, D. (red.), *O jeden las za daleko. Demokracja, kapitalizm i nieposłuszeństwo ekologiczne w Polsce*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, s. 297–309.
- Blicharska, M., Angelstam, P., Giessen, L. i in. (2020), *Between Biodiversity Conservation and Sustainable Forest Management – A Multidisciplinary Assessment of the Emblematic Białowieża Forest Case*, „Biological Conservation”, 248, s. 1–15: doi.org/10.1016/j.biocon.2020.108614.
- Foster, J.B. (1993), *The Limits of Environmentalism without Class. Lessons from the Ancient Forest Struggle of the Pacific Northwest*, „Capitalism Nature Socialism”, 4 (1), s. 11–41: doi.org/10.1080/10455759309358529.
- Foster, J.B. (2013), *Marx and the Rift in the Universal Metabolism of Nature*, „Monthly Review”, 65 (7) : monthlyreview.org/2013/12/01/marx-rift-universal-metabolism-nature.
- Foster, J.B. (2018), *Ekosocjalizm – idea Marksa*, tłum. Kowalewski, Z.M., w: Konat, G., Wielgosz, P. (red.), *Realny kapitalizm. Wokół teorii kapitału monopolistycznego*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, s. 175–184.
- Harvey, D. (2011), *The Future of the Commons*, „Radical History Review”, 109, s. 101–107: doi.org/10.1215/01636545-2010-017.
- Hausner, J., Żylicz, T. (2015), *Aksjologiczne podstawy i systemowo-ekonomiczne reguły racjonalnej gospodarki i polityki leśnej*, w: Kaliszewski, A., Rykowski, K. (red.), *Materiały piątego panelu ekspertów w ramach prac nad Narodowym Programem Leśnym*. Sękocin Stary: Instytut Badawczy Leśnictwa, s. 19–35.

- Holeksa, J., Mirek, Z. (2019), *Wielofunkcyjna gospodarka leśna – mit czy rzeczywistość?*. Referat wygłoszony na 119 Zjeździe Delegatów Polskiego Towarzystwa Leśnego w DarłóWKu.
- Kepel, A. (2019), *Oczekiwania środowisk przyrodniczych wobec gospodarki leśnej*, w: Szabla, K. (red.), *Wielofunkcyjna gospodarka leśna wobec oczekiwań przemysłu drzewnego i ochrony przyrody*. DarłóWKo: Polskie Towarzystwo Leśne, s. 167–187.
- Leiss, W. (1994), *Domination of Nature*. Montreal: McGill-Queen's Press-MQUP.
- Leopold, A. (1949), *A Sand County Almanac*. Oxford: Oxford University Press.
- Logmani, J., Krott, M., Lecyk, M.T., Giessen, L. (2017), *Customizing Elements of the International Forest Regime Complex in Poland? Non-implementation of a National Forest Programme and Redefined Transposition of NATURA 2000 in Białowieża Forest*, „Forest Policy and Economics”, 74, s. 81–90: doi.org/10.1016/j.forpol.2016.11.004.
- Marks, K., Engels, F. (1977), *Dzieła*. T. 24. Tłum. Maliniak, J. Warszawa: Książka i Wiedza.
- O'Connor, J. (1991), *On the Two Contradictions of Capitalism*, „Capitalism Nature Socialism”, 2 (3), s. 107–109: doi.org/10.1080/10455759109358463.
- Patel, R., Moore, J. (2019), *Tania natura*. Tłum. Nowak, A.W., Czaplinski, P., w: Czaplinski, P., Bednarek, J.B., Gostyński, D. (red.), *O jeden las za daleko. Demokracja, kapitalizm i nieposłuszeństwo ekologiczne w Polsce*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, s. 311–331.
- Polanyi, K. (2010), *Wielka transformacja. Polityczne i ekonomiczne źródła naszych czasów*. Tłum. Zawadzka-Strączek, M., Warszawa: PWN.
- Saed (2019), *James Richard O'Connor's Ecological Marxism*, „Capitalism Nature Socialism”, 30 (4), s. 1–12: doi.org/10.1080/10455752.2018.1495307.
- Smith, N., O'Keefe, P. (1980), *Geography, Marx and the Concept of Nature*, „Antipode”, 12 (2), s. 30–39: doi.org/10.1111/j.1467-8330.1980.tb00647.x.
- Springate-Baginski, O., Blaikie, P. (red.) (2013), *Forests, People and Power. The Political Ecology of Reform in South Asia*. Abingdon: Routledge.
- Steffen, W., Richardson, K., Rockström, J. i in. (2015), *Planetary Boundaries. Guiding Human Development on a Changing Planet*, „Science”, 347 (6223), s. 1259855–1–1259855–10: doi.org/10.1126/science.1259855.
- Szarfenberg, R. (2011), *Rozwój społeczny, czyli detronizacja PKB*, „Nowy Obywatel”, 2: rszarf.ips.uw.edu.pl/pdf/KrytykaPKB.pdf.
- Szwagrzyk, J. (2009), *Związki między nauką a ochroną przyrody. Czy leśnicy znają ekologię?*, „Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej”, 21 (2), s. 30–37.

Akty normatywne obowiązujące w Polsce / Dokumenty oficjalne

Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (1991). Dz.U. 1991 nr 101 poz. 444 z nast. zmianami.

Raporty

- Eurostat (2021), *Employment in Forestry and Forest-based Industry*: appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=for_emp_lfs&lang=en.
- Eurostat (2021), *Material Flow Accounts*: appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=env_ac_mfa&lang=en.
- Komitet Redakcyjny GUS, Rozkrut, D. i in. (2019), *Rocznik Statystyczny Leśnictwa*. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych: stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-le-snictwa-2019,13,2.html.
- OECD (2021), *Protected Areas*: stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=PROTECTED_AREAS#.

Źródła internetowe

- Global Forest Watch Blog (2020), *We Lost a Football Pitch of Primary Rainforest Every 6 Seconds in 2019*, „Global Forest Watch Blog”: globalforestwatch.org/blog/data-and-research/global-tree-cover-loss-data-2019.
- Jurszo R. (2019), *Długi cień „lex Szyszko”. Wycinki drzew wciąż bez kontroli [RAPORT]*, OKO.press: oko.press/dlugi-cien-lex-szyszko-wycinki-drzew-wciaz-bez-kontroli-raport.
- Lasy i obywatele* (2021): lasyiobywatele.pl.
- Maxton-Lee, B. (2020), *Forests, Carbon Markets, and Capitalism. How Deforestation in Indonesia Became a Geo-political Hornet’s Nest*, REDD-Monitor: redd-monitor.org/2020/08/21/guest-post-forests-carbon-markets-and-capitalism-how-deforestation-in-indonesia-became-a-geo-political-hornets-nest.
- Nauka w Polsce (2017), *Flagowe programy sor dot. m.in. elektromobilności, kolejnictwa i medycyny*: naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C413270%2Cflagowe-programy-sor-dot-min-elektromobilnosci-kolejnictwa-i-medycyny.html.
- Pearce, F. (2010), *From Ocean to Ozone. Earth’s Nine Life-support Systems*, New Scientist: newscientist.com/round-up/ocean-to-ozone-earths-nine-life-support-systems.
- Projekt Wolny Las* (2021) byciewlesie.pl/wolnylas.